

Welkom

Natuurlijk, Historisch, Kleurrijk. Dat is de Magie van Oudewater! Ofwel: Oudewater is Groen, Geschiedenis en Gezellig. En dat gaat u vandaag in allerlei vormen zelf ervaren.

Allereerst dank ik VNG Utrecht voor hun vertrouwen en de fijne samenwerking. Het is eervol om samen met hen deze voorjaarsbijeenkomst, voor u te mogen organiseren. Opnieuw staat tijdens deze bijeenkomst het vertrouwen van de samenleving in het openbaar bestuur centraal, maar dan in relatie tot participatie en communicatie. Immers, hoe kunnen we als overheid de grote vraagstukken van deze tijd oplossen, als het wantrouwen in de overheid zo groot is? En als dit wantrouwen wordt gevoed door desinformatie en nepnieuws, de wijze waarop nieuws wordt geselecteerd, hoe daarover bericht wordt of wordt beïnvloed door kunstmatige intelligentie?

De uitdagingen in de wereld worden niet opgelost door negatieve berichten op social media of aan een talkshow tafel met mensen die van oudsher een beperkt wereldbeeld hebben of vastgeroeste meningen verkondigen. Om het verschil te maken moeten we met elkaar als samenleving uit de bubbel van het eigen gelijk. En om het vertrouwen terug te winnen, moeten we - zoals we eerder hoorden tijdens de voorjaarsbijeenkomst in Lopik - naast het investeren in de drie B's, - bekwaamheid, betrouwbaarheid en betrokkenheid - ook af van het *mechanisme van uitsluiting* dat in allerlei facetten in onze maatschappij, al eeuwen terug, is doordrongen.

Als voorbeeld neem ik u mee naar de 15e, 16e en 17e eeuw. Aangezien u in Oudewater bent, zal het voorbeeld u niet verwonderen. Ik neem u mee naar de tijd van de heksenvervolgingen in Europa. Eeuwenlang geloofden veel mensen in het bestaan van heksen. Met hun magische krachten werden zij verantwoordelijk gesteld voor hongersnoden, ziektes en sterfte bij mensen of vee, of onverklaarbare voorvallen. Mensen waren verdacht omdat iemand moedervlekken of pukkels op het lichaam had.

De Heksenwaag in Oudewater nam in Europa een unieke plek in. Dit kleine gewicht dat ik vandaag van de Heksenwaag heb meegenomen, maakt al het verschil.

Vanuit heel Europa kwamen mensen naar Oudewater toe om hier - op onze weegschaal - hun onschuld te bewijzen. En dat was van levensbelang: mensen die werden beschuldigd van toverij, belandden immers op de brandstapel. De heksenvervolging heeft vele tienduizenden slachtoffers geëist, waarvan 80% vrouwen. Mensen die van hekserij werden beschuldigd en daarmee buiten de samenleving werden geplaatst, ontmenselijkt en 'anders' werden gemaakt, kregen echter in Oudewater een eerlijke kans om hun onschuld te bewijzen.

Bronnen beweren dat aan de Oudewaterse waag, als enige plaats in Europa, namelijk een privilege is verleend door Keizer Karel V. In tegenstelling tot andere wagen in Europa, werd in Oudewater nooit een echte heks ontdekt. En dat was zeldzaam, want de meeste wagen waren niet eerlijk. De waagmeesters werden dikwijls voor een paar gouden dukaten omgekocht. In 1545 had Karel V in Polsbroek zo'n valse beschuldiging meegemaakt. Hij kon echter niet geloven dat de verdachte vrouw, zo licht was en liet haar nogmaals wegen in Oudewater. En hier. Hier werd zij vrijgesproken omdat er eerlijk werd gewogen. En daar werd onze stad dus voor beloond.

De heksenvervolgingen zijn echter een voorbeeld van het ernstig uit de hand lopen van maatschappelijke ontwikkelingen waarbij angst en haat de leidraad vormden. Dat leidde in die tijd tot massale uitsluiting en zelfs massamoord. Feit is dat alle verdachten van hekserij tot zondebok werden gemaakt. Zij werden gedemoniseerd en hun veroordeling en uitsluiting werd gezien als oplossing voor een (meestal maatschappelijk) probleem. De mensen zochten iemand aan wie ze de schuld konden geven. Maar laten we eerlijk zijn, onze geschiedenis is helaas doordrongen met voorbeelden waarbij mensen werden uitgesloten en tot zondebok zijn gemaakt.

Het mechanisme van uitsluiting is echter nog altijd in onze samenleving aanwezig. Dit leidt, bewust of onbewust, tot verschillende vormen van uitsluiting en polarisatie. Denk aan de reacties op de vluchtelingenstromen, in het openbaar geuite haat jegens bepaalde bevolkingsgroepen, de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen, net als allerlei vormen van pestgedrag en de enorme polarisatie in de bevolking, de politiek en tussen landen.

Sociale media spelen hierin een versterkende rol. De brandstapel van toen, is nu een 'digitale brandstapel' geworden. Sociale media zijn belangrijk, maar hebben ook enorme negatieve gevolgen, zoals het verspreiden van haat, online pesten en het delen van desinformatie. Het kan uitsluiting versterken en mensen daar extra toe aanzetten. Om dergelijke neerwaartse spiralen als destijds tijdens de heksenvervolgingen te voorkomen, is het herkennen van, het grip krijgen op en actief tegengaan van die mechanismen dus van groot belang.

En dat is steeds lastiger. Door algoritmes worden mensen in eigen informatiebubbels gezogen. Algoritmes worden ingewikkelder en steeds vaker ingezet. Daardoor worden de mogelijkheden, maar ook de invloed groter. En met de opkomst van vele digitale mogelijkheden wordt het internet steeds meer overspoeld met nep-beelden en teksten, waardoor mensen niet meer in staat zijn om te weten wat wel of niet realiteit is. Het geeft 'framing' als communicatietechniek een geheel nieuwe dimensie. En dat is dagelijks te zien bij berichtgeving over de Nederlandse politiek. Wees met elkaar waakzaam voor propoganda, desinformatie en nepnieuws. Het zet mensen tegen elkaar op en maakt de samenleving niet beter. Vecht met de waarheid terug.

Zoals iemand vroeger - puur vanwege eigen gewin - oneerlijk door waagmeesters werd gewogen en daarmee tot zondebok werd verklaard, zo vergelijkbaar is dat tegenwoordig met hoe 'trial by media' werkt en iemands reputatie vóór een vonnis in een rechtbank al wordt veroordeeld. Ronald Plasterk is het meest recente voorbeeld daarvan. Mensen worden te kust en te keur uitgesloten, gecancelled, om de meest uiteenlopende redenen. Als jood, als moslim, als

transgender, als boer, als Schiphol-medewerker. En tijdens de coronaperiode spraken we neerbuigend over de wappies, en al eerder negatief over de gele hesjes.

En we doen er allemaal, ook de overheid en politiek, aan mee. Bewust en onbewust. Mensen worden persoonlijk tegen elkaar opgezet of mensen worden door allerlei ontwikkelingen vaak ook onbewust buitengesloten. Volgens de Sezen Academy is dit een herkenbaar patroon. We leven in een maatschappij waarin veel mensen van zichzelf uitgaan en van hun eigen ideeën en gedachten. Ze doen alsof dat de realiteit is. Ze verheffen hun eigen werkelijkheid tot norm. Wat bedacht is, wat men aan verbanden denkt te zien, wordt als belangrijker beschouwd dan dat wat er daadwerkelijk in de realiteit gebeurt. Zowel in de politiek als bij ondernemers overheerst deze combinatie van zelfreferentiële en rationele betekenisgeving. Sociale en evolutionaire betekenisgeving zijn daardoor ondergesneeuwd. Het levert op dat naar burgers, medewerkers wordt gekeken als berekenende actoren, die allemaal uit zijn op hun eigen gewin en hun eigen gelijk. In het ergste geval blijven er alleen regels en systemen over als verbindingselementen tussen mensen. Het gaat ten koste van de realiteit en wat daar allemaal in wisselwerking ontstaat: onze sociale relaties, onze relaties met de omgeving en alles wat erin leeft. Waardering voor elkaar, empathie, veiligheid, vertrouwen, kunnen alleen maar sociaal en evolutionair ontstaan. We kunnen ze niet plannen, maken of dicteren.

Als we als overheid onze eigen werkelijkheden gebruiken, waar we van realiteit dienen uit te gaan, raken we het vertrouwen als overheid steeds meer kwijt. We zien het terug in allerlei crisissen zoals bij de toeslagen-affaire, Groningen, onze boeren of bij LHBTIQ+ issues. Of - en ik spreek uit eigen ervaring - de gevaren van vuurwerk in het algemeen en de vuurwerkkramp in Enschede in het bijzonder. Uitgaan van wat bedacht is, in plaats van uitgaan wat in wisselwerking is ontstaan, zorgt ervoor dat problemen niet opgelost gaan worden, het vertrouwen niet terugkeert omdat mensen iets anders willen, dan ze krijgen. Mensen willen gezien worden. Met respect behandeld worden. Willen dat er serieus naar hen geluisterd wordt. Willen het menselijker. Ze willen dat er aandacht is voor de omstandigheden waarin ze wonen, leven, werken, naar school gaan.

Natuurlijk willen Groningers geld zien, zodat hun huizen weer gemaakt kunnen worden, maar ze willen vooral vanuit sociale betekenis en sociaal pragmatisme benaderd en behandeld worden. En dat zie je ook terug bij onze boeren. Afgelopen week nog in een debat tussen Caroline van der Plas en Rob Jetten. Terwijl Caroline het had over de pijn die boeren hebben als ze hun grondgebied moeten verlaten waar ze generatie op generatie hebben geboerd, had Rob het over het netjes uitkopen van de boeren, zodat ze elders weer opnieuw konden beginnen.

Of waar er lacherig gedaan wordt over de zogenoemde LHBTIQ+ letterbak, de verruiming van de transgenderwet van tafel werd geveegd en er een stokje wordt gestoken voor het zogenoemde meerouderschap. Vergeten wordt dat achter al deze letters en wensen, echte mensen zitten, met echte verhalen met pijn, verdriet of liefde. Identiteiten van mensen worden op deze manier harteloos weggeveegd en niet met respect behandeld.

Ook op lokaal niveau zien we dit. Mensen die zich uitgesloten voelen, omdat voor hun gevoel anderen eerder een huis krijgen toegewezen. Of er niet gebouwd kan worden vanwege allerlei beperkingen en regels, terwijl de realiteit om andere beslissingen vraagt. Of met de zorg en er geen plek is in de opvang, omdat iemand niet aan de voorwaarden voldoet. Het moet namelijk eerst 'erger worden', voordat iemand kan worden opgenomen. Of alle diensten van de overheid. Deze zijn zo onnodig ingewikkeld en niet gemeenschappelijk digitaal gestandaardiseerd, dat mensen de ontwikkelingen niet bij kunnen benen en online buiten gesloten worden, maar ook vaak nauwelijks ergens meer fysiek terecht kunnen.

We zien de voorbeelden dagelijks. We verschuilen ons echter achter de werkelijkheid zoals die vanuit de overheid gedefinieerd en ingericht wordt. En we zijn vervolgens verbaasd dat: het vertrouwen in de overheid zo laag is en het wantrouwen zo groot. Gevolg is dat mensen die op zoek zijn naar erkenning en waardering, bij een groep willen horen, hun heil zoeken in complottheorieën, opgezogen worden in de bubbel van het eigen gelijk en door gebrek aan

ontvanger-gerichte communicatie, of nep-participatie simpelweg afhaken, met de soevereinen als ultiem voorbeeld.

Social media, maar ook de traditionele media, versterken het geheel. Extremiteiten worden uitgemeten. Nieuws is bij voorbaat negatief. De nieuwe documentaire over de familie Tokkie - 20 jaar later, laat pijnlijk zien wat er gebeurt als mensen buiten gesloten worden. Hun kinderen werden gepest op school, hun hoop op een betere toekomst vervloog, hun achternaam staat synoniem voor asociaal Nederland, waardoor een nieuwe toekomst opbouwen sowieso - tot op de dag van vandaag - praktisch onmogelijk is. En als oud-journalist, die notabene ook gewerkt heeft voor Big Brother, zie ik tegenwoordig als burgemeester wel waar de pijn zit.

En natuurlijk, natuurlijk is het vertrouwen wel vaker laag geweest. Vooral na de aanslagen van 9/11, de moord op Pim Fortuyn in 2002, de moord op Theo van Gogh in 2004. Een dieptepunt bereikte het vertrouwen in de politiek in 2021, toen de corona-maatregelen streng waren en een einde van de lockdowns nog niet in zicht was. Sindsdien is het vertrouwen echter niet groter geworden. Een studie van de Erasmus Universiteit Rotterdam waarschuwt voor het gevaar dat Nederland kan veranderen van een high-trust society (zoals de Scandinavische landen) in een low-trust society (zoals de Verenigde Staten). In zo'n samenleving wordt het veel lastiger om gezamenlijk maatschappelijke problemen op te lossen, omdat mensen niet meer in elkaar en in de overheid vertrouwen, en het dus meer ieder voor zich wordt. Ofwel: rationeel-zelfreferentiële betekenisgeving.

De oplossing ligt niet in de extremiteiten, dus tussen bijvoorbeeld traditioneel links en rechts denken. Er is meer tussen goed en kwaad. Er is namelijk veel meer nuance, waar we als overheid oog voor moeten hebben. Oog hebben voor iedereen. Oog hebben voor de realiteit en sociale betekenisgeving, de ruimte geven die we als mensen nodig hebben om gezond te kunnen leven.

Om vertrouwen op te bouwen is het creëren van een-op-eencontact, persoonlijk contact, essentieel. Mensenwerk, waarin uitgegaan wordt van de persoonlijke mogelijkheden en context van mensen. Dat blijkt uit onderzoek van de Universiteit Utrecht. Het leidt tot empathie, je verplaatst je makkelijk in een ander. Als je je gehoord voelt en ziet dat de ander betrokken is, werkt dat ook vertrouwenwekkend. Hier ligt dus niet alleen een rol voor de overheid in het algemeen, maar in het bijzonder ook voor raadsleden, wethouders en burgemeesters. Ofwel: we moeten - om maar in weegschaal termen te blijven praten, we zijn niet voor niets in Oudewater - de balans terug brengen tussen handelen in werkelijkheid of realiteit. Minder uitgaan van hetgeen is bedacht en meer kijken naar hetgeen is ontstaan in wisselwerking.

Dit kleine gewicht kan op de weegschaal al tot grote gevolgen leiden. Daar moeten we oog voor hebben en ons realiseren dat het een beroep doet op onze hele houding. De waag in Oudewater was eerlijk, omdat de mensen die de waag bedienden, eerlijk waren en zich betrokken voelden bij degenen die ze wogen. We hebben om het vertrouwen in de overheid terug te krijgen, de sleutel dus zelf in eigen handen. En dat wordt hard werken. Immers, vertrouwen komt te voet, maar vertrekt te paard. Daar hoort ook bij dat je tijd hebt om elkaar te leren kennen en kunt gaan ervaren of iemand doet wat ie zegt en zegt wat ie doet.

Maar het is niet onmogelijk en bovendien essentieel, want vandaag de dag zien we allerlei spanningen en conflicten in de wereld, die vragen om een passend antwoord. Er is een gevoel van onzekerheid over wat de toekomst zal brengen en hoe we als samenleving hiermee om moeten gaan. Echter voor het realiseren van deze bewustwording en het creëren van een weerbare samenleving, hebben we elkaar keihard nodig. En vertrouwen is daarbij het fundament.

Dank u wel.